

**Історико-правовий аналіз особливостей протиборства суб'єктів
визвольного руху з тоталітарним радянським режимом
(1949-50-ті рр. XX ст.): історіографічний дискурс**

У зв'язку із проведеною вересневою 1949 року реорганізацією і тимчасовим призупиненням діяльності УПА, завершальний етап неспівмірного та непримиренного протиборства фокусувався вже на боротьбі збройного націоналістичного підпілля з радянським режимом і його карально-силовими структурами.

Аналіз наукових досліджень сучасних українських науковців у висвітленні ними завершальної стадії національно-визвольної боротьби з кінця 1945р. – до середини 1950 –х років XX століття дозволяє виокремити ряд характерних особливостей та узагальнень історієписання цього періоду.

По-перше, лише в останні 15-20 років в сучасній українській історіографії, завдяки дослідженням Д. Веденєєва, Г. Биструхіна, В. В'ятровича, Р. Забілого, І. Дерев'яного, П. Содоля, Т. Вронської, В. Ільницького, О. Іщука, А. Кентія, О. Лисенка, І. Мищака, І. Патриляка, Г. Папакіна [1] помітні намагання подати цілісне полотно специфіки збройної боротьби націоналістичного підпілля з карально-силовими структурами комуністичного режиму у завершальній стадії їх протиборства (кінець 1949 – середина 1950-х років). Незважаючи, що в переліку значної кількості публікацій сучасних авторів в окресленні кінцевої дати хронологічних рамок досліджень фігурує здебільшого початок/середина 1950-х років, фактичні дані, узагальнення, здебільшого обмежуються кінцем 1940-х років, тоді як події після 1949 року носять здебільшого фрагментарний, вибірковий характер. Слід наголосити, що значний масив наукових публікацій носить часто компілятивний, нашвидкуруч підготовлений матеріал, рецепійований часто з ґрунтовних наукових досліджень. Зрештою, і в аналізі історії розвитку досліджень сучасних вітчизняних дослідників українського національно-визвольного руху поділяємо міркування Д. Веденєєва про здебільшого екстенсивний характер, повільне переростання доробку науковців у якісно новий рівень історико-правових аналітичних праць [2, с. 138].

По-друге, практично відсутнє узагальнююче, комплексне, системне історіографічне дослідження специфіки національно-визвольної боротьби у період 1949 – середини 1950-х років. В історіографічних працях авторів містяться окремі тематичні наукові аспекти: розвідки і контррозвідки ОУН(б) і УПА; участі у визвольній боротьбі молодіжних, студентських організацій; особливостей спротиву сталінському режиму в регіональному розрізі; боротьбі радянських органів внутрішніх справ із збройним націоналістичним підпіллям; українсько-польським переселенським процесам; проблемам післявоєнної радянської західноукраїнського краю. Автори у кращому випадку охоплюють період з 1944/1945 – до початку/середини 1950-х років, акцентуючи увагу на

пікових роках (1944-1946 рр.) взаємного протистояння протиборствуючих сторін.

По-третє, у цілому ряді наукових статей помітна певна дефініційна, періодизаційна невизначеність. Зокрема, окремі автори й після 1949 року оперують поняттям УПА, незважаючи на її де-юре припинення діяльності та перехід у структури збройного націоналістичного підпілля. Лише в окремих наукових дослідженнях - Д. Веденєєва, В. В'ятровича, А. Кентія, О. Лисенка, І. Патриляка, І. Патера, В. Підлубного, Р. Шляхтича, Д. Яневського [3], прослідковуються намагання авторів подати періодизацію завершального етапу боротьби та виокремити форми та методи протиборствуючих сторін. Зокрема, Д. Веденєєв в оцінці дій націоналістичного підпілля в період 1947-1956 років вказує на «[...] спорадичність антирадянських акцій», які в основному спрямовувалися на зрив комплексу заходів «другої» радянізації західноукраїнського регіону. У той же час радянський режим сконцентрував увагу на використанні «[...] оперативно-військових засобів з територіальними формуваннями підпілля та його легальною мережею, ліквідації розрізнених ланок та окремих учасників підпілля [...]» [4, с. 214].

По-четверте, на відміну від періоду 1939-1949 років, доботно представленого документальною базою, завершальний етап (також і з об'єктивних причин – серйозних втрат, які поніс підпільно-повстанський рух – *Авт.*) національно-визвольної боротьби кінця 1949 – середини 1950-х років ХХ століття представлений лише в окремих документальних виданнях [5]. Тому для сучасного дослідника українського національно-визвольного руху і надалі базовим документальним виданням залишаються серії «Літопису УПА».

Аналіз завершального етапу післявоєнного протиборства збройного націоналістичного підпілля з радянськими партійно-державними органами та його карально-силовими структурами в новітніх дослідженнях вітчизняних науковців дозволяє виокремити наступні узагальнення.

1. Науковці мають єдині погляди у висновку про значну народну підтримку українського визвольного руху, що пояснюється не тільки бажанням відновлення української державності, але й «не сприйняттям населенням сутності радянських порядків» [6, с. 312], жорстокістю викорінення радянським тоталітарним режимом української ідентичності, що складало альфу і омегу сутності політики комуністичної влади [7, с. 206].

2. Вітчизняні дослідники вказують, що безкомпромісний характер протиборства обох ворогуючих сторін спричинив значні людські втрати як учасників збройного протистояння, так і мирного населення, завдав значних матеріальних збитків. Безперечно, не полишені сенсу міркування А. Кентія, що в контексті історичного досвіду «[...] кожний виступ, що втягує у збройну боротьбу народні маси повинен відповідати ступеню готовності всього народу і насамперед його авангарду до такого кроку» [8, с. 95]. Безперечно, з військової точки зору антикомуністичний опір націоналістичного підпілля та повстанської армії зазнав поразки, але національно-визвольний рух не був випадковістю, не був полишений реального сенсу і в майбутньому дав добрі плоди.

3. Сучасні дослідники підкреслюють і вплив несприятливої міжнародної ситуації, яка теж спричинилася до поразки підпільно-повстанського руху. Український визвольний рух «[...] опинився в жорнах міжблокового

протистояння, яке, до того ж сприяло його внутрішньому розшаруванню [...]» [2, с. 145].

4. У доробку науковців в переважній більшості усталено висновок про цілковиту моральну, ідейну перемогу українського національно-визвольного руху. Він забезпечив живучість національної ідеї в наступних етапах національно-визвольної боротьби, формував героїку в процесах національного відродження кінця 1980-х років.

У контексті подальших наукових студій завершального етапу спротиву збройного націоналістичного підпілля комуністичному режиму доцільно звернути увагу, по-перше, на подальший пошук та видання комплексу архівних документів за період 1949 – середини 1950-х років; по-друге, продукуванні аналітичних, компаративістських монографічних праць, які б виводили боротьбу українського національно-визвольного руху у загальноєвропейський контент, показували взаємовплив розгортання національно-визвольної боротьби в контексті міжблокового протистояння часів «холодної війни».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Веденєєв Д. В., Биструхін Г. С. Двобій без компромісів. *Протиборство спецпідрозділів ОУН та радянських сил спецоперацій. 1945-1980-ті роки: монографія*. Київ: К.І.С., 2007. 568 с; Патриляк І. *«Перемога або смерть»: український визвольний рух у 1939-1960 роках*. Центр досліджень визвольного руху. Львів: Часопис, 2012. 512 с. та ін.
2. Веденєєв Д. В. Становище західноукраїнських земель у контексті геополітичного протистояння початкового періоду «холодної війни» (1945-1950 рр.). *Україна у світовій історії: науковий та науково-практичний журнал*. 2014. № 2(51). С. 137-147.
3. Патер І. Спротив галичан тоталітарному режимові у повоєнний час (1944-1953). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: Зб. наук. пр.* Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2012. Вип. 21. С. 607-627 та ін.
4. Веденєєв Д. В. Організація, тактика й методи дій радянських оперативно-військових сил у протиборстві з національно-визвольним рухом в Західній Україні (1945-1950-ті рр.). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки*. 2010. Вип. 16. С. 211-227.
5. *Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в XX столітті. Документи і матеріали*. Т. 2. Кн. 1 (1939-1945). Івано-Франківськ: КПФ «Лік», 2009. 600 с; *Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в XX столітті. Документи і матеріали*. Т. 2. Кн. 2 (1945-1946). Івано-Франківськ: КПФ «Лік», 2010. 696 с.
6. Киричук Ю. *Український національний рух 40-50-х років XX століття: ідеологія і практика*. Львів: Добра справа, 2003. 463 с.
7. Яневський Д. *Проект «Україна»: Жертва УПА, місія Романа Шухевича*. Харків: «Фоліо», 2012. 283 с.
8. Кентій А. В. *Нарис боротьби ОУН-УПА в Україні (1946-1956 рр.)*. Київ: Інститут історії України НАН України, Головне архівне управління при КМ України, ЦДАГО України, 1999. 110 с.